

Медведева М. О., КНУ імені Тараса Шевченка

УЧАСТЬ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ НОРМ У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

В статті аналізуються особливості та форми участі міжнародних і національних неурядових організацій в процесі реалізації норм і принципів міжнародного права навколишнього середовища. Автор робить висновок, що незважаючи на відсутність визнання міжнародної правосуб'єктності неурядові організації беруть участь у міжнародно-правових відносинах з приводу використання і збереження довкілля та його компонентів, а також сприяють реалізації міжнародного права навколишнього середовища шляхом прямого використання передбачених в багатосторонніх природоохоронних угодах прав, виконання обов'язків, дотримання заборон та застосування природоохоронних норм у міжнародних судах.

В статье анализируются особенности и формы участия международных и национальных неправительственных организаций в процессе реализации норм и принципов международного права окружающей среды. Автор приходит к выводу, что несмотря на отсутствие признания международной правосубъектности неправительственные организации принимают участие в международно-правовых отношениях по поводу использования и сохранения окружающей среды, содействуя реализации международного права окружающей среды путем прямого использования предусмотренных в многосторонних природоохранных соглашениях прав, выполнения обязательств, выполнения запретов и применения природоохранных норм в международных судах.

The issue analyzes the peculiarities and forms of the participation of international and national non-governmental organizations in the implementation of international environmental legal rules and principles. The author concludes that notwithstanding the absence of recognition of their international legal personality non-governmental organizations participate in international environmental legal relations, and also encourage the implementation of international environmental law by means of direct usage of rights envisaged in multilateral environmental agreements, compliance with obligations and prohibitions and enforcement of environmental rules in international courts.

Концепція «навколишнє середовище – спільна турбота людства» передбачає взаємозалежність природних ресурсів Землі, а також спільний інтерес усіх і кожного в їх збереженні та захисті. Таким чином,

навколишнє середовище та його ресурси – турбота не окремих держав, а всього людства [1, с. 396-398], яке включає, крім традиційних суб'єктів міжнародного права, також міжнародні та національні неурядові організації, фізичні особи, різноманітні наукові, промислові та громадські об'єднання. Поступово вчені схилиються до визнання, хто в повному обсязі, хто в обмеженому, міжнародної правосуб'єктності фізичних осіб та міжнародних неурядових організацій. Західна доктрина доповнює цей перелік такими «недержавними акторами», як наукове співтовариство, приватні компанії і бізнес-концерни, корінні народи [2, с. 5]. Порядок денний на ХХІ століття, ухвалений на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро 1992 р., вказує на необхідність посилення ролі таких груп, які можуть зробити істотний внесок у справу збереження навколишнього середовища: жінки, діти і молодь, корінні народи, неурядові організації, місцева влада, робітники і профспілки, бізнес та підприємці, наукове співтовариство, фермери та ін. За словами А. Алкобі, «недержавні актори, залучені до процесу розробки міжнародного права, мають голос, а не право голосу» [3]. Тим не менше, їх внесок в розвиток міжнародного права навколишнього середовища важко переоцінити. Д. Боданський визначає причини, завдяки яким неурядові гравці мають значну вагу саме у природоохоронній сфері: по-перше, фізична природа глобальних екологічних проблем робить нагальною участь наукової спільноти у їх вирішенні шляхом участі в правотворенні, по-друге, факт спричинення багатьох екологічних проблем саме приватним сектором перетворює останній в остаточну ціль міжнародно-правового регулювання в зазначеній сфері, по-третє, екологічні проблеми впливають на всі верстви суспільства, тому міждержавне право не може ігнорувати думку громадськості [4, с. 124].

Загальним питанням міжнародної правосуб'єктності фізичних осіб та неурядових організацій присвячено чимало праць видатних зарубіжних та вітчизняних вчених (Е. Аречага, Я. Броунлі, Г. Вельямінов, Д. Дюгі, Н. Захарова, Г. Ігнатенко, Г. Кельзен, Г. Краббе, Г. Лаутерпахт, Д. Левін, І. Лукашук, Ф. Мартенс, В. Мицик, Р. Мюллерсон, Г. Тункін, Н. Ушаков, А. Фердросс, Ч. Хайд, С. Черніченко, М. Шоу, Н. Шуршалов тощо). Науковці активно досліджують особливості участі недержавних акторів, зокрема неурядових організацій, у міжнародних природоохоронних відносинах (А. Алкобі, А. Андрусевич, У. Бейерлін, Д. Боданський, Б. Джеммілль, М. Копилов, С. Кравченко, Т. Соболь, Д. Холліс, Д. Шелтон, С. Шрек). Питання реалізації міжнародно-правових норм у галузі охорони навколишнього середовища є предметом дослідження таких авторів, як С. Брейденіч, Дж. Брунні, Р. Вольфрум, В. Едесон, О. Кісс, М. Фіцморіс тощо. Проте висвітленню

питання форм і особливостей участі неурядових природоохоронних організацій саме в процесі реалізації норм міжнародного права навколишнього середовища присвячено не так вже й багато наукових праць. Відповідно, дослідження форм і особливостей такої участі є метою цієї статті.

Відомий вчений-теоретик І. Лукашук відзначає, що фізичним і юридичним особам, які є бенефіціаріями міжнародного права, належить істотна роль в реалізації норм міжнародного права і що без їхньої активної участі багато міжнародних норм залишилися б мертвою буквою. І. Лукашук мав на увазі норми про права людини, норми, що містяться в угодах про економічне, наукове, культурне співробітництво [5, с. 230]. Цей перелік впевнено можуть доповнити норми багатосторонніх угод з охорони навколишнього середовища, які наділяють індивідів та неурядових організацій певними правами та передбачають механізми їх реалізації. Згідно з традиційним підходом, неурядові організації, фізичні особи, транснаціональні корпорації не визнаються суб'єктами міжнародного права, проте вони наділені окремими правами, мають відповідні обов'язки та в обмежених випадках можуть виступати суб'єктами відповідальності, що дозволяє їм брати участь у міжнародно-правових відносинах з приводу використання і збереження навколишнього середовища та його компонентів. В низці випадків ці «недержавні актори» сприяють реалізації міжнародного права навколишнього середовища шляхом прямого використання передбачених в багатосторонніх природоохоронних угодах та джерелах інших галузей міжнародного права прав, виконання обов'язків, дотримання заборон та застосування норм з охорони довкілля в міжнародних судах. При цьому не слід забувати, що всі ці перераховані елементи міжнародної правосуб'єктності, що роблять можливим участь недержавних акторів в процесі створення та реалізації норм міжнародного права навколишнього середовища залежать від волі держави: лише за умови вираження згоди на обов'язковість певного договору державою індивіди, громадські організації, приватні компанії чи корінні народи мають можливість реалізовувати свої права. Наприклад, будь-які спроби неурядових організацій (далі – НУО) номінувати чи змінити статус Рамсарських об'єктів чи об'єктів, включених до Списків ЮНЕСКО, були невдалими. Так, у лютому 2006 р. американські НУО направили скаргу до Комітету ЮНЕСКО з охорони всесвітньої спадщини, вимагаючи перемістити льодовик Вотертон зі Списку всесвітньої спадщини до Списку всесвітньої спадщини під загрозою у зв'язку з глобальною зміною клімату. Однак Комітет відхилив прохання НУО та підтримав позицію США, оскільки для переміщення об'єктів з одного списку

в інший, як і для номінації об'єктів до списків або виключення з них, необхідно отримати попередню згоду з боку держави.

Хоча участь неурядових організацій* в більшості випадків обмежується неофіційними дебатами без права голосу, їх внесок у розвиток та реалізацію міжнародного права навколишнього середовища оцінюється достатньо високо. По-перше, вони здатні привернути увагу світової спільноти до важливих і невідкладних екологічних проблем, що вимагають політичних і правових рішень. По-друге, вони надають науково-технічну інформацію та інші необхідні ресурси в рамках своєї компетенції для підготовки проектів міжнародних договорів та подальшої їх реалізації. По-третє, вони виступають в якості «сторожового пса», який стежить за дотриманням прийнятих державами зобов'язань. По-четверте, вони допомагають державам здійснювати екологічно значимі проекти і надають для цього наявні в своєму розпорядженні ресурси [6]. У літературі дискутується питання про можливе визнання НУО суб'єктами міжнародного права, однак таке визнання здатне спричинити деякі негативні і небажані наслідки. По-перше, держави усвідомлюють загрозу своєму суверенітету, в силу якого вони володіють виключним правом ухвалювати і реалізовувати міжнародно-правові норми, а також правом здійснювати контроль над своїми природними ресурсами. По-друге, НУО складно проконтролювати і притягнути до відповідальності. По-третє, НУО можуть перебувати під впливом зацікавлених урядових органів і груп, а також відображати інтереси переважно розвинених країн, які являються, як правило, місцем перебування і основним донором НУО [6].

Не вдаючись до аналізу форм участі НУО у процесі створення міжнародних природоохоронних норм, розглянемо різні форми участі НУО у їх реалізації. Ми виділяємо такі форми:

1. Право НУО відповідного профілю бути спостерігачами на нарадах сторін конвенцій, де вони, хоча і не мають права голосу, проте мають право брати участь в обговореннях, висловлюючи свою позицію і формулюючи позиції офіційних представників держави з питань належного і ефективного виконання взятих на себе останніми міжнародних зобов'язань. Така можливість передбачена у ст. 11(4) Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни та флори, що знаходяться під загрозою зникнення, 1973 р. (далі – Конвенція СІТЕС), ст. 11(5) Монреальського протоколу щодо речовин, які руйнують озоновий шар, 1987 р., ст. 7(6) Рамкової конвенції ООН про зміну клімату 1992 р. (далі – РКЗК). Наприклад, в рамках РКЗК серед українських НУО статус спостерігачів мають «ЕкоПраво-Київ» (Київ), «Екологія-Право-Людина» (Львів), «Науково-дослідний центр Екосфера» (Маріуполь).

2. Право НУО висувати своїх кандидатів на вибори до комітетів багатосторонніх природоохоронних угод, які відповідальні за належну реалізацію цих угод, а також право ініціювати процедуру з питань дотримання. Показовим прикладом в цьому аспекті є Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища, 1998 р. (далі – Оргуська конвенція). НУО мають право номінувати своїх експертів для призначення в Комітет з питань дотримання. Крім того, будь-який представник громадськості і НУО може направити в Комітет повідомлення про невиконання стороною вимог Конвенції (ст. 15), тобто ініціювати процедуру з питань дотримання норм цього договору. Більшість справ, розглянутих Комітетом, було порушено саме представниками громадськості. Право на звернення НУО зі скаргою на дії держав – не унікальний випадок в міжнародному праві. Таке право передбачене низкою міжнародних договорів із захисту прав людини. Проте механізм дотримання Конвенції не обмежує предмет звернення тільки порушенням прав, оскільки ним є дотримання стороною положень Конвенції, що є значно ширшим поняттям. На практиці особи можуть звертатись до Комітету не лише тоді, коли порушуються зобов'язання держав по відношенню до таких осіб, але й коли порушуються зобов'язання, які взяла держава виключно по відношенню до інших сторін Конвенції. Саме цим механізм дотримання Оргуської конвенції відрізняється від загальноприйнятої практики, яка передбачає звернення із скаргами на державу лише осіб, права чи інтереси яких були порушені [7].

3. Право НУО брати участь в підготовці національних доповідей про стан імплементації багатосторонніх природоохоронних угод. У Керівництві з вимог щодо звітності, ухваленому на Нараді Сторін Оргуської конвенції у 2007 р., зазначається, що «Процес підготовки доповідей, який передбачає проведення діалогу з громадськістю на національному рівні, є надзвичайно важливим аспектом механізму представлення звітності» [8]. Ефективний процес проведення таких консультацій повинен включати в себе два етапи: 1) початкові консультації стосовно того, які питання необхідно відобразити в доповіді (до розробки першого проекту доповіді); 2) подальші консультації щодо проекту доповіді [8]. В низці випадків думка НУО враховувалась урядами під час таких консультацій, в деяких випадках НУО надавали свої альтернативні доповіді про стан виконання Оргуської конвенції у вигляді додатку до національної доповіді, наприклад, доповіді Вірменії та Киргизстану 2005 р. [9]. П'ять національних повідомлень про імплементацію РКЗК і Кіотського протоколу 1997 р. органи державної влади України готували із залученням представників громадських організацій [10].

4. Право НУО брати участь в міжнародному судовому процесі в якості сторони (або третьої сторони) або ж *amicus curiae*. В якості сторони НУО можуть бути представлені в Суді ЄС, Європейському суді з прав людини** та інших регіональних структурах із захисту прав людини. У випадку звернень до Європейського суду з прав людини НУО має довести, що вона є жертвою порушень прав людини, при цьому не може посилається на порушення істотних прав, наприклад, права на життя, а лише процедурних, наприклад, доступ до інформації, до правосуддя тощо. Таким чином, європейська практика захисту прав людини не допускає можливості дій НУО в межах доктрини *actio popularis* [11]. Як *amicus curiae*, основна функція при цьому – це допомога суду шляхом надання необхідної інформації та здійснення експертизи, НУО можуть брати участь у засіданнях Суду ЄС, Європейського суду з прав людини, Міжамериканського суду з прав людини, органів з вирішення спорів СОТ, а також арбітражному трибуналі НАФТА***. Крім того, НУО можуть бути суб'єктами звернення до деяких квазісудових міжнародних установ, таких як Інспекційна рада Світового банку, яка була створена за ініціативою НУО****, Секретаріат Північноамериканської комісії зі співробітництва в охороні навколишнього середовища, створеної в рамках НАФТА тощо. Разом з тим, слід відзначити, що порівняно зі значними можливостями НУО ініціювати справу в національних судах і тим самим сприяти застосуванню як національного, так і міжнародного права навколишнього середовища, можливість сприяти НУО реалізації норм звичаєвого екологічного права та норм багатосторонніх природоохоронних угод в міжнародних судах залишається досить обмеженою [12]. Деякі вчені вважають, що саме НУО може належати провідна роль у впровадженні концепції *actio popularis* в практику міжнародного права навколишнього середовища, особливо з огляду на те, що міждержавні спори, які стосуються також охорони глобального довкілля, зачіпають неурядових гравців, які набувають все більшого значення в міжнародному праві [13].

5. Право НУО надавати послуги та інформацію на запит міжнародних міжурядових організацій та держав, передбачене, наприклад, ст. 29(4)(с) Картахенського протоколу про біобезпеку 2000 р. і ст. 13(4)(і) Кіотського протоколу. Представлення необхідної наукової інформації секретаріатам багатосторонніх природоохоронних угод з боку неурядових компетентних організацій сприяє процесу ухвалення відповідних рішень їх інституційними утвореннями, що є наріжним каменем для ефективної реалізації міжнародного права навколишнього середовища. Наприклад, проект ЮНЕП «Глобальна екологічна перспектива» (англ. – *Global Environmental Outlook, GEO*),

який ініційований у 1995 р. і ґрунтується на дослідженнях НУО [14], покликаний допомогти державам у здійсненні інтегрованої оцінки стану глобального навколишнього середовища з метою ухвалення та реалізації відповідних рішень. Генеральний директор ЮНЕСКО використовує послуги Міжнародного дослідницького центру із збереження та реставрації культурних цінностей, Міжнародної ради з охорони пам'ятників та історичних місць та Міжнародного союзу охорони природи (ст. 14 Конвенції про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини 1972 р.), зокрема, в питанні призначення номінованих об'єктів до Списків ЮНЕСКО, а також в питаннях імплементації Конвенції про всесвітню спадщину [15]. Крім того, НУО часто призначаються міжнародною неурядовою організацією з метою ефективного здійснення певних проектів на місцях. Наприклад, співвиконавцями фінансованих Глобальним екологічним фондом проектів можуть бути національні НУО.

6. Можливість НУО використовувати економічні стимули для сприяння реалізації міжнародного права навколишнього середовища. Відомою є практика Всесвітнього фонду дикої природи щодо обміну частини зовнішнього боргу країн, що розвиваються, на екологічні програми та проекти шляхом укладення відповідних договорів (англ. – *debt-for-nature swaps*). Згідно з цими угодами природоохоронна організація (в даному випадку – національні філії ВФДП) отримує титул на частину зовнішнього боргу і пропонує країні-боржнику виплату цієї частини боргу в місцевій валюті за вигідним обмінним курсом, використовуючи різницю на цілі фінансування та здійснення в них екологічних програм. Перший такий договір було укладено у 1987 р., коли НУО зі штаб-квартирою у Вашингтоні «Консервасьон Інтернаціональ» придбала за 100 тис. дол. частину заборгованості комерційного банку Болівії на суму 650 тис. дол. Фінансове покриття цієї трансакції було представлено Фондом Франка Уїденна. Відповідно до договору ця НУО погасила зобов'язання Болівії виплатити борг у розмірі 650 тис. дол. в обмін на пакет заходів, що стосуються заснування та утримання біосферного заповідника біля підніжжя Болівійських Анд. Другим за часом укладення договором про обмін є договір 1987 р. між НУО «Фундасьон Натура» та урядом Еквадору [16].

7. Право НУО брати безпосередню участь в процесі реалізації міжнародних природоохоронних угод, яке передбачене низкою багатосторонніх природоохоронних угод, наприклад, Конвенцією про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті 1991 р. (далі – Конвенція Еспо), Організацією конвенцією, ст. 5(1)(d), 13(1)(b), 14(2) Конвенції ООН про боротьбу із спустелюванням в тих країнах, які зазнають серйозної посухи і/або спустелювання,

особливо в Африці, 1994 р. Згідно з Конвенцією Еспо, держава походження повинна забезпечити власній громадськості та громадськості зачепленої сторони участь в процедурі оцінки впливу на навколишнє середовище, в ході якої остання має право робити коментарі і пропозиції, інформувати громадськість власної країни та громадськість зачепленої сторони про заплановану діяльність, надаючи можливість надавати зауваження та заперечення до запланованої діяльності. Порушення цих зобов'язань може призвести до ініціювання процедури з питань дотримання, як це було зроблено Румунією щодо України в справі про будівництво каналу «Дунай – Чорне море» в українській частині дельти Дунаю. В 1976 р. Всесвітнім фондом дикої природи та Міжнародним союзом охорони природи було засновано спільну неформальну програму *TRAFFIC*, метою якої є сприяння секретаріату СІТЕС у виявленні порушень положень Конвенції, що стосуються міжнародної торгівлі видами дикої фауни і флори. Крім того, згідно зі ст. XII Конвенції СІТЕС, секретаріат може користуватися допомогою НУО в питанні здійснення положень конвенції.

8. Застосування ненасильницьких, але конфронтаційних акцій з метою сприяння реалізації багатосторонніх природоохоронних угод та рішень, ухвалених на їх виконання. Так, завдяки зусиллям Грінпіс багато провідних компаній відмовилися використовувати шкідливі речовини (які руйнують озоновий шар, що призводять до глобального потепління, токсичні речовини, ГМО) у своєму виробництві, було створено численні природні заповідники національного і міжнародного значення (наприклад, китовий заповідник в Антарктиці), запропоновано нові номінації для включення у Списки ЮНЕСКО, було укладено деякі міжнародні угоди природоохоронного значення (наприклад, Договір про всеохоплюючу заборону ядерних випробувань 1996 р., Картахенський протокол про біобезпеку), інші – вступили в силу, отримавши необхідну кількість ратифікаційних грамот (наприклад, Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі 2001 р., Протокол про охорону навколишнього середовища до Договору про Антарктику 1991 р.), впроваджено мораторій на комерційний вилов китів тощо.

З вищенаведеного можемо дійти таких висновків. Неурядові організації, як міжнародні, так і національні, наділені окремими правами, мають відповідні обов'язки та в обмежених випадках можуть виступати суб'єктами відповідальності, що дозволяє їм брати участь у міжнародно-правових відносинах з приводу раціонального використання і збереження навколишнього середовища та його компонентів. В низці випадків ці «недержавні актори» сприяють реалізації міжнародного права навколишнього середовища шляхом прямого

використання передбачених в багатосторонніх природоохоронних угодах та джерелах інших галузей міжнародного права прав, виконання обов'язків, дотримання заборон та застосування норм з охорони довкілля в міжнародних судах. Проте, на нашу думку, на сьогоднішній день зарано говорити про визнання НУО суб'єктами міжнародного права, оскільки, по-перше, всі передбачені міжнародними договорами права і обов'язки НУО залежать від волевиявлення держави як основного суб'єкта міжнародного права, вони завжди, за словами Н. Ушакова, підкорені внутрішньодержавному правопорядку, при цьому не існує міжнародно-правових норм, які б безпосередньо надіяли їх суб'єктивними правами і обов'язками [17, с. 112-113]. По-друге, не існує доказів того, що держави погодились на визнання повної чи обмеженої правосуб'єктності НУО у формі явно вираженої чи мовчазної згоди, тобто не існує міжнародно-правової норми, яка б визнавала за НУО якості суб'єктів міжнародного права. По-третє, через складнощі здійснення контролю і притягнення до відповідальності, сумніви у неупередженості та безсторонності діяльності деяких НУО надання їм додаткових важелів впливу було б небажаним і передчасним. Незважаючи на це, участь громадських організацій в процесі реалізації природоохоронних норм і принципів є об'єктивним і бажаним явищем, оскільки підвищує ефективність такої реалізації та створює умови для практичного втілення в життя норм міжнародного права навколишнього середовища.

Примітки:

- * В природоохоронній сфері відомими є такі міжнародні неурядові організації: Міжнародний союз охорони природи (англ. – International Union for Conservation of Nature, IUCN), Всесвітній фонд дикої природи (англ. – Worldwide Wildlife Fund for Nature, WWF), Грінпіс Інтернешнл (англ. – Greenpeace International), Центр міжнародного права навколишнього середовища (англ. – Center for International Environmental Law, CIEL), Друзі Землі (англ. – Friends of the Earth International).
- ** Наприклад, рішення Суду ЄС у справі *Stichting Greenpeace Council v. EC Commission* 1995 р.; рішення Європейського суду з прав людини у справі *Karner v. Austria* 2004 р.
- *** Наприклад, рішення органів СОТ у справах *Shrimp-Turtle* 1998 р., *Salmon* 2000 р., *Asbestos* 2001 р.; рішення арбітражу НАФТА у справі *Canadian Methanex Corporation v. USA* 2001 р.
- **** Наприклад, у справі «Китай: Проект щодо викорінення бідності на заході країни» 1999 р. НУО «Міжнародна кампанія за Тибет» звернулась до Інспекційної ради Світового банку з проханням про розслідування у зв'язку із здійсненням проекту.

Література:

1. Hunter D. International environmental law and policy / David Hunter, James Salzman and Durwood Zaelke; Robert C. Clark et al. eds. – Foundation Press, 2002. – 2-d ed. – 1547 p.
2. Shelton D. Judicial handbook on environmental law / D. Shelton, A. Kiss. – Nairobi: United Nations Environment Programme, 2005. – 131 p.
3. Alkoby A. Global networks and international environmental lawmaking: A discourse approach / A. Alkoby // Chicago Journal of International Law. – 2008. – Vol. 8., No. 2. – P. 377-407.
4. Bodansky D. The art and craft of international environmental law / Daniel Bodansky. – Cambridge: Harvard University Press, 2010. – 359 p.
5. Лукашук И. И. Международное право. Общая часть : учебник для студентов юрид. фак. и вузов / И. И. Лукашук; Рос. акад. наук, Ин-т государства и права, Академ. Правовой ун-т. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2007. – 432 с.
6. Schreck S. C. The role of nongovernmental organizations in international environmental law / S. C. Schreck // Gonzaga Journal of International Law. – 2006. – Vol. 10. – P. 252-269.
7. Андрусевич А. Щодо виконання Україною своїх зобов'язань за Конвенцією про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля / Андрій Андрусевич // Екологія. Право. Людина. – 2006. – № 1 (31). – С. 9-15.
8. Руководящие указания по требованиям в отношении отчетности / Европейская Экономическая Комиссия, Совещание Сторон Конвенции о доступе к информации, участии общественности в процессе принятия решений и доступе к правосудию по вопросам, касающимся окружающей среды, Рабочая группа Сторон Конвенции, ECE/MP.PP/WG.1/2007/L.4, 20 February 2007. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://live.unece.org/fileadmin/DAM/env/documents/2007/pp/ece_mp_pp_wg_1_2007_L_4_r.pdf
9. Kravchenko S. The Aarhus convention and innovations in compliance with multilateral environmental agreements / Svitlana Kravchenko // Colorado Journal of International Environmental Law and Policy. – 2007. – Vol. 18. – P. 1-50.
10. Третье, четвертое и пятое национальные сообщения Украины по вопросам изменения климата, подготовленные на выполнение статей 4 и 12 Рамочной конвенции ООН об изменении климата и статьи 7 Киотского протокола. – К., 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://unfccc.int/resource/docs/natc/ukr_nc5rev.pdf
11. Beyerlin U. The Role of NGOs in international environmental litigation / Ulrich Beyerlin // Heidelberg Journal of International Law. – 2001. – Vol. 61. – P. 357-378.

12. Sobol T. An NGO's fight to save Ukraine's Danube delta: The case for granting nongovernmental organizations formal powers of enforcement / Tanya D. Sobol // Colorado Journal of International Environmental Law and Policy. – 2006. – Vol. 17. – P. 123-163.
13. Rebasti E. A legal status for NGOs in contemporary international law? / Emanuele Rebasti and Luisa Vierucci; Workshop on 'A legal status for NGOs in contemporary international law? A Contribution to the Debate on «Non-State Actors» and Public International Law at the Beginning of the Twenty-First Century' 2002. – Mode of access: www.esil-sedi.eu/fichiers/en/VierucciRebasti_971.pdf
14. Gemmill B. The role of NGOs and civil society in global environmental governance / Barbara Gemmill and Abimbola Bamidele-Izu // Esty D. C. and Ivanova M. H. (eds.). Global environmental governance, options and opportunities. – Yale Center for Environmental Law and Policy, New Haven, 2002. – P. 1-24.
15. Operational guidelines for the implementation of the World Heritage Convention. – 2 February 2005, WHC. 05/2. – Para. 31. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://whc.unesco.org/archive/opguide05-en.pdf>
16. Копылов М. Н. Международно-правовые основы структуры и деятельности Всемирного фонда дикой природы / М. Н. Копылов // Московский журнал международного права. – 2006. – № 2. – С. 136 – 145.
17. Ушаков Н. А. Проблемы теории международного права / Н. А. Ушаков / отв. ред. д. ю. н., проф. А. И. Иойрыш; Академия наук СССР, Институт государства и права. – М. : Наука, 1988. – 191 с.

УДК: 316.334

Осипова С. А., Приднестровский государственный университет им. Т. Г. Шевченко

НЕПРИЗНАННЫЕ ГОСУДАРСТВЕННЫЕ ОБРАЗОВАНИЯ КАК ФАКТОР МЕЖДУНАРОДНОЙ И РЕГИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

У статті розглядається місце і роль невизнаних державних утворень у світовій політиці крізь призму їх впливу на систему міжнародної та регіональної безпеки. Автором представлено аналіз проблеми невизнаних держав як показника спроможності міжнародного співтовариства сприяти розв'язанню «заморожених» конфліктів не насильством, а шляхом переговорів і політико-правового регулювання.